

MICHEL DE GHELDERODE (1898 -1962)

Dramaturg van het burleske,
schrijver van zinsbegoochelende fantastiek.

Kris Huygen

Michel de Ghelderode schreef een vijftigtal theaterstukken, een honderdtal verhalen, artikels over kunst en folklore en meer dan 20.000 brieven. Vooral zijn *Sortilèges et autres contes crépusculaires* zijn tijdloos gebleken en blijven de hedendaagse liefhebber van fantastiek onveranderd betoveren. Zijn vriend Franz Hellens schreef het al:

'(...) Je préfère le conteur au dramaturge; le conteur pour qui je garde la plus haute estime.'

In zijn kritische biografie *La Hantise du Masque* vatte Roland Beyen (RB) het als volgt samen:

'(...) Michel de Ghelderode voelde zich niet thuis in het heden en de toekomst boezemde hem angst in. Enkel het verleden bood hem enige zekerheid.'

In menig opzicht was de man een reactionair, maar tegelijk ook een anarchist. Hij was antikatholiek, maar geobsedeerd door het metafysisch universum, de dood en de duivel.

Een Franstalige Brusselaar van Vlaamse origine

Michel de Ghelderode (verder MdG) werd geboren op 3 april 1898 in Elsene. Hij was Franstalig, maar van Vlaamse afkomst. Zijn vader, Henri-Alphonse Martens, kwam uit Waarschoot (in het Meetjesland) en zijn moeder, Jeanne-Marie Rans uit Leuven.

Het gezin woonde in Brussel en had vier kinderen; MdG was de jongste. Een angstig kind, met een sterke moederbinding en een dominante vader die hij liefst uit de weg ging, maar die hem wel de belangstelling voor folklore en oude manuscripten bijbracht.

In het geboorteregister van Elsene werd hij ingeschreven onder de naam Adémar-Adolphe-Louis Mertens. Zijn pseudoniem, dat hij als schrijver gebruikte sinds 1918, zou hij pas als zijn officiële naam mogen gebruiken in 1930 (verschenen in het Staatsblad op 9 juli 1929). Hoewel hij het niet kon bewijzen, dacht MdG heel lang af te stammen van een adellijke familie uit Vlaanderen. Hij liet zelfs een wapenschild maken en koos als devies: *De Tijd sal Comen*.

Rancune was hem zeker niet vreemd. Volgens Jean Ray had hij zelfs een 'rood boekje' waarin hij de namen van zijn 'vijanden' toen ze 'crepeerden' verschillende keren met rode inkt doorhaalde (RB blz. 306).

Van 1906 tot 1914 was MdG ingeschreven in het Franstalige, katholieke *Institut Saint-Louis* van de Messieurs-Prêtres (in de Broekstraat, niet ver van de latere Passage 44). Ook Emile Verhaeren en Jacques Brel waren leerlingen van deze school. Een middelmatige student, maar in één vak de *primus*: *Composition Française*, opstel. Toen werd hij zwaar ziek (typhus) en moest de school verlaten.

De eerste Wereldoorlog brak uit en in 1915 was hij een korte tijd ingeschreven aan het Muziekconservatorium (zijn vader wilde eigenlijk dat hij organist zou worden, maar hij koos voor de altviool). Zijn echte roeping lag in de literatuur. Grotendeels autodidact, werkte hij in 1917 als verslaggever voor de *Mercredi-Bourse* en eind 1917 als huisleraar Frans voor de jonge zoon van de Joodse familie Abramson.

Eerste stappen in de literatuur

Begin 1918 wordt zijn eerste theaterstuk opgevoerd: *La Mort regarde à la Fenêtre* (Drame poésque en un acte). De invloed van E.A. Poe is onmiskenbaar. MdG geeft trouwens bij de voorstelling een inleiding over zijn Amerikaanse zielsverwant.

In 1919 ontmoet hij de iets oudere Julien Deladoès (geb. 1886-?): schrijver en schilder (onder pseudoniem William Moore) die bevriend is met James Ensor. Deze *expressionniste fantastique* leert MdG het werk van Rops, Beardsley, Jules De Bruycker en Wiertz kennen.

Deladoès is ook antiquair en verzamelt maskers en wassen beelden. In een postkaart die MdG hem in 1919 stuurt, vermeldt hij op het adres: *Homme de Lettres, Docteur en Démonogie*: Deladoès heeft een voorliefde voor het bizarre, het macabere. Zijn *La séculaire aventure de l'adolescent au masque violet* uit 1928 zal verschijnen in *La Flandre Littéraire*, in een nummer gewijd aan Ensor.

Hoewel MdG later weinig 'goeds' kon vertellen aan Jean Francis (zijn vriend en secretaris vanaf 1946) over Deladoès, heeft RB, aan de hand van vijftig brieven en postkaarten, geschreven tussen 1919 en 1928, kunnen besluiten dat de invloed van Deladoès enorm bepalend is geweest voor zijn jonge vriend.

'(...) *Il est possible que Deladoès n'ai fait que révéler Ghelderode à lui-même et qu'il n'ait pu l'influencer... que dans la mesure où tout cela répondait aux dispositions personnelles et l'attente du jeune débutant. Il n'en demeure pas moins que si quelqu'un a marqué de son sceau l'univers de Ghelderode, ce fut, beaucoup plus que Georges Eekhoud ou n'importe qui, cet étrange Monsieur Deladoès.*' (RB blz.140).

In 1932 komt het tot een breuk tussen de twee vrienden (bijna al de vriendschappen van MdG zijn trouwens zo geëindigd). MdG ontvangt dan drie anonieme zendingen (o.m. zijn tekst van *La Mort du Docteur Faust*, volgekrabbeld met scabreuze opmerkingen) en in zijn paranoia denkt hij, waarschijnlijk ten onrechte, dat Deladoès hier achter zit.

In juni 1919 moet hij in het leger, eerst bij de landmacht, later bij de marine. De Belgische vloot is op dat ogenblik heel klein en bestaat vooral uit schepen buitgemaakt op de Duitsers.

In januari 1921 wordt hij ontslagen vanwege gezondheidsredenen. Hij heeft nooit echt de zee gezien, maar zal wel kort daarop wel een boekje publiceren over Amerikaanse en Australische schrijvers, die hij zagezegd op zijn zeereizen heeft ontmoet. Ghelderode was ook een onverbeterlijke mythomaan.

In augustus 1922 werkt hij voor korte tijd voor de *Librairie Lebègue*, een boekhandel die vooral schoolmateriaal verkoopt. Hij leert er zijn vrouw, de stenodactylo Jeanne-Françoise Gérard (1894-1980) kennen, met wie hij huwt in februari 1924. MdG werkt dan al van 1923 als kleine bediende op de dienst Financiën van de Gemeente Schaarbeek. Hij zal er ambtenaar blijven tot hij in 1945 vanwege zijn incivisme wordt ontslagen (zie verder).

In 1922 heeft hij ondertussen zijn eerste verhalen gebundeld in *La Halte Catholique*. Datzelfde jaar publiceert hij ook een eerste versie van zijn *Histoire comique*

de Keizer Karel, telle que la perpétuèrent jusqu'à nos jours les gens de Brabant et de Flandre, een verzameling anekdotes over Keizer Karel. Ghelderode was een groot bewonderaar van Charles De Coster (1827-1879), nu beroemd voor zijn *La Légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au Pays de Flandres et ailleurs* (1867). In eigen land is De Coster in 1922 slechts gekend in beperkte kring. In 1927 zal Ghelderode de herdenking van diens 100ste verjaardag organiseren.

La Renaissance d'Occident

Eind 1924 wordt hij de president van de Brusselse afdeling van *La Renaissance d'Occident*, een kunstkring die nieuwe muziek, schilderkunst en literatuur wil bevorderen, o.m. via voordrachten. Hij frequenteert café-brasserie *Au Compas*, ontmoetingsplaats van journalisten, schrijvers en andere kunstenaars. Men vraagt de Ghelderode om de verarmde, oude schrijver Georges Eekhoud (1854-1927) op te zoeken en hem te vragen een (goedbetaalde) inleiding te geven bij de opvoering van een stuk van Camille Lemonnier. In 1899 had Eekhoud al problemen gekregen met de publicatie van zijn *Escal-Vigor*, een openlijke verdediging van de homoseksualiteit.

Samen met Eekhoud bezoekt MdG later de Marollen, volksbuurt waarover de eerste vroeger zijn boek *Les Voyous de Velours* heeft geschreven. Hij leert met hem de wereld van de marionetten kennen, gaat op zoek naar oude spelers van het marionetten theater en noteert hun verhalen, die hij omzet naar het Frans in vijf stukken, aanvankelijk met de bedoeling ze te laten opvoeren door het *Théâtre de Marionettes* van de kunstkring: *Le Mystère de la Passion de notre Seigneur Jésus-Christ*, *La Tentation de Saint Antoine*, *Le Massacre des Innocents* en *Du-velor ou la Farce du Diable vieux*.

Het vijfde stuk *Van Den Dood die bijna Stierf* werd geschreven in een samenwerking met de Vlaming Jef Vervaecke. MdG zou het stuk pas veel later in het Frans vertalen (*La Farce de la Mort qui faillit trépasser*) en publiceren in 1952. Hij beweerde dat het transcripties waren van authentieke vertoningen van het Brusselse marionetten theater (legende later zelfs bevestigd door José Geal (Toone VII) maar eigenlijk waren de vier eerste teksten grotendeels door hemzelf geschreven.

De *Renaissance d'Occident* publiceerde gedurende 6 jaar werken van de Ghelderode. Hoewel hij op deze manier een zekere bekendheid verwierf, voelde hij zich miskend en niet echt op zijn plaats in de kring van de 'oorlogsveteraan' en patriot Maurice Gauchez, Het was wel via dit tijdschrift dat hij zijn boezemvriend Marcel Wyseur ontmoette. De Franstalige Wyseur (1886-1950), doctor in de rechten, directeur van de West-Vlaamse Hypotheekkas, schrijver en dichter, woonde in Brugge en leerde de Ghelderode de Middeleeuwse stad en La Flandre kennen.

La Flandre littéraire

Eind 1923 is hij ook voor korte tijd secretaris van de *Centrale d'Art Plastique*, een kunstgalerij die Geert Van Bruaene in Hôtel Ravenstein heeft geopend. Hij publiceert in '25 zijn tweede verhalenbundel *L'Homme sous l'Uniforme* (aanzet voor zijn latere theaterstuk *Pantagleize* uit '30). Vanaf 1925 maakt hij ook deel uit van

de redactie van het literair tijdschrift *La Flandre Littéraire*, uitgegeven in Oostende. Dit tijdschrift zal zijn eerste belangrijke toneelstuk *La Mort du Docteur Faust, tragédie pour le music-hall* uitgeven in 1926. Onder het pseudoniem van Léopold Constenoble, doodgraver-dichter, publiceren de Cahiers van *La Flandre Littéraire* in 1928 *Ixelles, mes amours... poèmes (1924-1928)*. Het zijn gedichten onomwonden spottend van toon, kritisch voor België en de waanzin van de oorlog.

Uit: *Lorsque tout est fini:*

'Pour avoir vécu en Belgique/ pays stupide et nostalgique/ nous, les pauvres littérateurs/nous irons droit chez le Seigneur/ tandis que les crétins funèbres se moucheront dans les ténèbres./... nous compisserons la Belgique/ et ses monuments artistiques.'

Uit: *Chanson du Trépané:*

'(...) du trou de mon crâne naîtront des roses/ j'ai six décorations je ne suis pas morose.../... je vois dans mes rêves l'azur plein de shrapnels/ des corps et des drapeaux gravitent dans le ciel/ avec mon général j'entre dans un bordel.'

Het Vlaamsche Volkstoneel

Tijdens WO I had cultuurflamingant Jan Oscar De Gruyter (doctor in de Germaanse Filologie met een dissertatie over het Gents dialect) het Fronttoneel opgericht. Hieruit ontstond in 1920 het eerste *Vlaamsche Volkstoneel* (VVT). Het was een reizend toneelgezelschap dat naast werken van Vlaamse schrijvers (*Gudrun* van Albrecht Rodenbach) ook een internationaal repertoire had (o.m. *Minnespel* van Arthur Schnitzler en *Het Belang van Ernst* van Oscar Wilde). Be-doeling was met dit activistisch georiënteerd theater het Vlaamse volk te 'verheffen'.

In 1924 werd Wies Moens de secretaris en literair raadgever van het VVT. Als dramaturg werd de Nederlander Johan De Meester aangeworven. Die was vooral geïnteresseerd in de folkloristische, Breugeliaanse aspecten van Vlaanderen. Onder zijn impuls bracht dit tweede VVT avant-garde (met een katholiek tintje) dat zelfs in Franstalig België en in het buitenland werd gewaardeerd. Het eerste stuk, in 1924 opgevoerd door het VVT2, is *Marieken van Nieuwmeghen*, een middeleeuws mirakelspel. Volgen *Reinaert de Vos* (bewerking van Pol De Mont) en in '26-27 *Lucifer* van Vondel (met o.m. twee voorstellingen in Parijs in het Nederlands). De encensering is heel modern voor die tijd: gekleurde filters voor de verlichting, constructieve decors en acteurs die tegelijk ook acrobaten zijn.

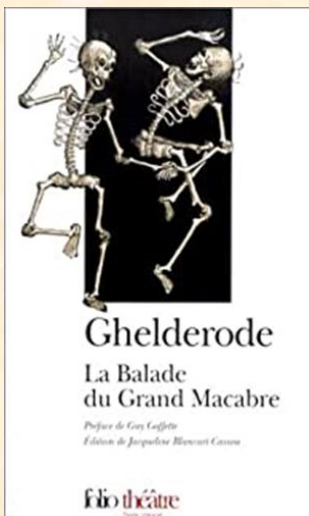
VVT2 is katholiek-flamingant maar heeft duidelijk artistieke ambities. Niet te verwonderen dat de Ghelderode zijn stukken wel door dit avant-garde gezelschap wil laten opvoeren. In 1925 spelen ze dankzij Jef Vervaecke de bewerking van hun stuk voor marionetten *Van Den Dood die bijna Stierf*. In 1926 schrijft hij *Images de la Vie de Saint François d'Assise*, dat in een vertaling van Willem Doevenspeck (*Beeldekens uit het Leven van Sint Franciscus van Assisië*) op 24/1/1927 in Mechelen zijn première kent, op 2 februari in Brussel en op 17 maart in de stadsschouwburg van Amsterdam wordt gespeeld. Het publiek is enthousiast, sommige critici min-

der, een deel is geschandaliseerd en ook de clerus is niet opgezet met de manier waarop de hoofdrolspeler, Renaat Verheyen, Franciscus uitbeeldt (voor Ghelderode is 'Franciscus een dichter, eerder dan een heilige, die om zijn vreugde over de schepping te uiten gewoon begint te dansen...'). De muziek en het dansritme zijn trouwens ook van Ghelderode.

In maart 1928 wordt dit stuk zelfs opgevoerd in aanwezigheid van koningin Elisabeth. De schrijver Herman Teirlinck, sinds 1920 verbonden aan het hof als leraar Nederlands van de toekomstige koning Leopold III, heeft MdG hierbij geholpen. Een jaar later speelt het VVT *Barabbas*, het passieverhaal gezien door de ogen van het volk (een herwerking van zijn marionettenspel *Le Mystère de la Passion de notre Seigneur Jésus-Christ*). Het is een vertaling door de toenmalige directeur van het VVT Jan Boon (later directeur-generaal van het NIR), die tot ongenoegen van de schrijver een meer flamingantische toon aan het stuk geeft. Opnieuw is het publiek opgetogen, de recensenten, waaronder Camille Poupeye, minder. Die vindt het stuk te grotesk. Blijkbaar draagt Judas een bolhoed en de soldaten die Jezus bewaken zijn bewapend met Mauser geweren. In 1930 wordt dan *Pantagleize* opgevoerd, gebaseerd op zijn verhalenbundel *L'Homme sous l'Uniforme* (in 1931 opgedragen aan Johan De Meester jr. en Jan Boon) en in 1932 *De Sterrendief* (*Le Voleur d'Etoiles*, vertaling Jozef Contriijn).

In 1932 wordt het VVT2 opgedoekt en komt er een einde aan de samenwerking. Ghelderode heeft ondertussen zijn eerste toneelversies van *Escorial*, *Don Juan*, *Christophe Colomb* en *La Tentation de Saint-Antoine* geschreven. Hij probeert tevergeefs zijn stukken in het Frans te laten opvoeren. Van 'Beeldekens uit het

leven van Sint Franciscus van Assisië en *De Sterrendief* is er nooit een Franse vertaling gemaakt. *Barabbas* wordt pas in 1933 in het Frans gepubliceerd (later door MdG herwerkt in 1941-42 en 1948). In 1934 zullen er nog vier stukken van hem gespeeld worden in Brussel, maar tussen 1935 en 1938 valt alles grotendeels stil. Ironische genoeg ontvangt hij toch in '39 de *Prix Triennale de Littérature Dramatique* (1936-1939) voor zijn stuk *Escorial* (uit 1927).

Hij publiceert in 1935 zijn *La Balade du Grand Macabre, farce pour rhétoriciens* (Balade of wandeling, geschreven met één I; een verwijzing naar het rederijkerstheater uit de zestiende eeuw) waarin hij teruggrijpt naar *Van Den Dood die bijna stierf* uit '24. Andere stukken zijn o.m. nog *Magie Rouge* (farce en trois actes), *Hop, Signor !*, *La Farce des Ténébreux*, *Mademoiselle Jaire*, *Les Fastes d'Enfer* en *La Pie sur le Gibet*.

tes d'Enfer en *La Pie sur le Gibet*.

Opvoeringen in het buitenland

Hij heeft ondertussen toch ook een zekere bekendheid verworven in het buitenland. In 1928 is *La Morte del Dottor Faust* in Rome opgevoerd, een bewerking van A.G. Bragaglia van het *Teatro Degli Independenti*. Camille Poupeye, een gereputeerde recensent en kenner van het expressionistisch buitenlands theater, heeft hem hierbij geholpen. *Barabbas* wordt in 1931 opgevoerd in Zweedse vertaling in Helsinborg (gelegen aan de Sont, aan de overkant van het Deense Elsinore, waar Shakespeare zijn Hamlet liet afspelen). Het is mogelijk dat Nobelprijswinnaar Pär Lagerkvist (1891-1972), die in 1950 zijn *Barabbas* publiceerde, de voorstelling toen heeft gezien. In tegenstelling tot de held van Lagerkvist, bekeert *Barabbas*

van de Ghelderode zich finaal niet tot het katholieke geloof. Zijn personage blijft in de eerste plaats een anarchist, een revolutionair die de boodschap van Christus verkeerd begrijpt en denkt met de wapens te moeten opkomen voor de armen en de rechtvaardigheid. Het is een stuk in 3 akten, waarin Barabbas volgens de toneelaanwijzing van de Ghelderode een figuur is *'qui parle d'abondance'* en Jezus iemand *'qui ne dit rien'*. MdG herwerkte zijn stuk trouwens herhaaldelijk met de bedoeling om het te 'ontkerkelijken'.

De verhalen van de schemeravond

Hij heeft ondertussen wel meer contact gekregen met het Franstalige literaire milieu en Franz Hellens, Marie Gevers, Horace Van Offel, Georges Marlow, Marcel Thiry en Camille Poupeye ontmoet. Vooral Hellens zal een intieme vriend blijven en het werk van MdG helpen 'promoten'.

In 1936 wordt MdG weer ernstig ziek. Hij heeft hoofdpijn, is verkouden, heeft ontstoken tandvlees en astmaklachten. Waarschijnlijk ook een depressie. Op voorschrift van de dokter neemt hij morfine. In januari 1939 besluit hij definitief te stoppen met het schrijven van theaterstukken en gaat hij zich opnieuw toeleggen op het verhaal. Hij wil terug naar het genre dat hij bij het begin van zijn carrière had gekozen. Hij heeft niets meer te zeggen met zijn theater, wil evolueren naar een 'art plus intérieur'. MdG is altijd verlegen geweest in publiek (*'n'ouvrait pas sa gueule'* op vergaderingen) en heeft zich ook nooit echt beziggehouden met de uitvoering van zijn stukken.

Tussen februari 1939 en april 1940 schrijft hij zijn verhalenbundel *Sortilèges* (moeilijk te vertalen in het Nederlands, *Spells* in het Engels), die in een eerste versie verschijnt tijdens de Duitse bezetting in 1941 in Luik bij *Editions l'Essor*. In 1947 komt er een definitieve versie (met een voorwoord van Franz Hellens), waarin het oorspronkelijke twaalfde verhaal *Eliah le peintre* (met duidelijk antisemitisch karakter) vervangen is door het verhaal *L'Odeur du Sapin*.

In 1962, kort voor zijn dood, verschijnt er dan een nieuwe editie van deze bundel in de reeks Marabout Géant bij Uitgeverij Gérard & Co in Verviers. Het voorwoord bij deze uitgave, nu met de titel *Sortilèges et autres contes crépusculaires*, werd geschreven door Henri Vernes die, samen met Jean Ray, de Ghelderode had bezocht in Schaarbeek. Van de legendarische Vlaamse fantastiek auteur Jean Ray/John Flanders waren toen al meerdere werken verschenen in de Marabout reeks en de Ghelderode had zijn vriend gevraagd of Vernes, de successchrijver van de *Bob Morane* reeks, hem ook niet kon helpen bij uitgever Gérard.

Jean Ray stuurt in maart 1962 een bloemlezing uit zijn eigen werk *Les 25 meilleures histoires noires et fantastiques* naar zijn *compagnon de route* :

Aan Michel de Ghelderode,

Mijn broer in de nacht en in de storm, mijn gezelschap in de wonderlijke bewegingsloze reis bied ik met onvergankelijke genegenheid – in de woorden van Edgar Allan Poe – deze verhalen. Omdat hij geloofde in zijn dromen als de enige realiteit.

Jean Ray (zondag, 19 maart 1962)

reçu de Jean Ray lui-même
 sur - sa visite le dimanche 19 mars
 1962. avec le docteur A. Thiry.

LES 25 MEILLEURES HISTOIRES
 NOIRES ET FANTASTIQUES

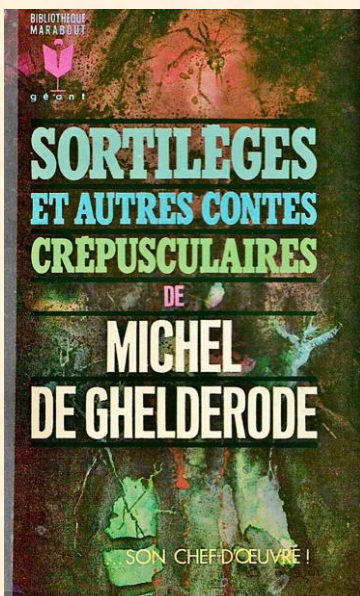
à Michel de Ghelderode

mon fièvre dans la nuit
 et dans la tempête.
 mon compagnon de
 bord dans le formidable
 voyage immobile -
 en impérissable affecton,
 j'offre, pour parler comme
 Gégan Poe, ces histoires
 parce qu'il a mis sa foi
 dans ses rêves comme
 dans les seules réalités

Jean Ray

Sortilèges et autres contes crépusculaires

Voor de liefhebber van fantastiek bevat MdG's bundel twaalf meesterlijke verhalen: *L'écrivain public* (au poète Marcellus Wyseur), over een hete zomer en een museum in het begijnhof van Brugge, met het wassen beeld van een 'publiek schrijver' uit de zeventiende eeuw; *Le diable à Londres*; *Le jardin malade* (au conteur Jean Stiénon du Pré), over een oude Brusselse patriciërswooning met een enorme, woekerende tuin, met een 'lepreuze' kat en een 'kleine monnik in bruine cape', die even door de hond van het hoofdpersonage wordt gevangen; *L'amateur de reliques*; *Rhotomago* ('au poète Henri Vandeputte'), het meer lichtvoetige verhaal over een rood glazen duiveltje bewaard in een groene fles, afgesloten met een perkamenten deksel; het titelverhaal *Sortilèges* ('Au cher et grand Ensor... après vingt-cinq ans d'inaltérable admiration'), een droomachtige tocht tijdens een carnavalsnacht in Oostende; *Voler la Mort* ('Au poète Willem Gijssels'); *Nuestra sénora de la Soledad*, over een Mariabeeld achtergelaten door de Spaanse troepen van de Hertog van Alva, in de Kapellekerk in de Ma-

rollen; *Brouillard*; *Un crépuscule* ('Au maître-graveur Jules de Bruycker'); *Tu fus pendu*; *L'odeur du sapin* ('Au peintre Florimond Bruneau').

Vertellingen vol angst en huiver, dromen en spookbeelden, voor een deel geschreven onder invloed van morfine. Ghelderode legt herhaaldelijk de nadruk op hun 'valeur de confession', hun 'caractère vécu'.

'(...) Qui a bien lu ces récits, sait tout de mon âme, si lisible, si désarmée devant le mystère, au seuil de l'univers métaphysique.'

Michel de Ghelderode werd geboren om 12 uur 's middags, op 3 april 1898 in Eisene (Zon en Venus in Ram, Ascendant Leeuw). Zijn horoscoop zegt, vaak verrassend raak: '(...) U bent één van de ware romantici; uw realiteit is de innerlijke wereld van de fantasie en de verbeelding. U heeft uw eigen stijl en imago tot een professie verheven, en hoewel sommige mensen dit egoïstisch en egocentrisch zullen vinden, zit er een enorm creatieve kant aan dit eeuwige bezig zijn met uzelf (...) Uw schaduwkant omvat alle eigenschappen die u uit uw bewuste doelstellingen en gedragspatroon heeft geweerd om het theatrale karakter van uw levensstijl niet in gevaar te brengen. (...) Fatalisme is niets voor u, evenmin als ideologieën die stellen dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het leven en het lot van het individu bij de maatschappij ligt.'...

Sortilèges is geschreven in een heel visuele, poëtisch-literaire taal die verloren gaat in het Nederlands en dus op zijn best 'gesavouereerd' wordt in het Frans. Deze verhalen staan het dichtst bij hun schepper en het is hun authenticiteit die de hedendaagse lezer, tachtig jaar later, nog kan aanspreken, eerder wellicht dan zijn burleske theaterstukken.

In Nederlandse vertaling zullen deze verhalen onder de titel *Toverijen...* pas in 2008 verschijnen bij Uitgeverij Houtekiet.

Fout tijdens de Tweede Wereldoorlog

Ghelderode had vroeger al gesproken over de '*crevaison grénoillaire des démocrates*'; als rechtgeaarde kunstenaar had hij geen hoge dunk van het door Franstaligen bestuurde België. Hoewel hij later heeft beweerd nooit tot de Nieuwe Orde te hebben behoord, stemde hij in 1936 wel voor het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Wyseur dacht trouwens dat hij lid van Léon Degrelle's Rex was geweest. In ieder geval hoopte hij dat er door de Duitse bezetting een nieuwe wind zou waaien. Ghelderode was bevriend geraakt met de schilder Prosper De Troyer (1880-1960, grootvader van Mark Uytterhoeven) en schreef over De Troyer in augustus 1940: '*(...) J'espère qu'il connaîtra bientôt cette gloire à laquelle il a droit, maintenant que la Flandre sera rendue à elle-même. Il faudrait une retentissante et vaste exposition de toutes ses œuvres.*' In 1942 kwam het wel tot een breuk met De Troyer.

Vanaf 1941 tot augustus 1943 zal hij wekelijkse radiokronieken verzorgen voor Radio-Bruxelles, in Duitse handen. Deze '*Choses et Gens de chez Nous*' behandelen dikwijls de folklore en het verleden van Vlaanderen, maar er zijn ook ande-

re thema's. In juni 1941 bespreekt hij *Le Juif errant* in niet mis te verstane be-
woordingen: '(...) *Oui, Isaak, il y a sur terre chose plus surprenante que votre
apparente misère et votre atavique errance: c'est la patience et la candeur, pour
ne pas dire l'imbécilité, des peuples qui vous accordèrent l'hospitalité... Vous
êtes venu en Belgique en 1740... je vous soupçonne ... d'y avoir procréé une in-
descriptible descendance.. Le temps ne serait-il pas arrivé pour votre tribu de se
remettre en marche forcée...*' (RB, blz. 420).

Ghelderode was ongetwijfeld antisemiet (ook nog na WO II). Voor Beyen was zijn
antisemitisme een reactie op een diepgeworteld gevoel van onzekerheid tegen-
over de 'anderen' en waren de Joden een bron van het Kwade, zoals ook de
Kerk, de Belg, de Amerikaan het waren. Misschien kan dit ook verklaren waarom
hij zelfs over Teirlinck in 1941 in een brief aan Doevenspeck spreekt over 'les
juifs à la Teirlinck'.

De oorlogsjaren waren in ieder geval positief voor de publicatie van zijn werk:
Sortilèges werd uitgegeven in 41, tussen 41 en 43 verscheen een eerste uitgave
van zijn *Théâtre Complet* in drie delen (samengesteld door de schrijver Louis Ca-
rette (1913-2012) voor de *Editions du Houblon* in Brussel) en zijn verzamelde ra-
diorubrieken. Carette was net zoals MdG een oud-leerling van het *Institut Saint-
Louis* en hij werkte tijdens de bezetting eveneens korte tijd voor Radio-Bruxelles.
Na de oorlog vluchtte Carette naar Frankrijk waar hij, nu met Franse nationaliteit,
onder de naam Félicien Marceau een literaire carrière als romancier, scenarist en
essayist begon. In 1975 werd Marceau, ondanks protest van een ander lid, de
dichter Pierre Emmanuel, verkozen tot lid van de *Académie française*.

Ook voor Ghelderode breekt een moeilijke periode aan. Bij de bevrijding van
Brussel in september 44, wordt hij opgeroepen door de Gemeenteraad van
Schaarbeek en ontslagen vanwege zijn incivisme. Zijn vrienden nemen het voor
hem op, er wordt een petitie geschreven aan Koningin Elisabeth en uiteindelijk
wordt in januari 1946, via het ministerie van Binnenlandse Zaken, zijn straf om-
gezet in 3 maanden inactief. In deze periode verblijft hij ook een korte tijd in De
Haan aan Zee (bij zijn zuster Germaine en schoonbroer René Rucquois die er een
ijssalon uitbaten). Hij schrijft voor de kost artikels in *Le Journal de Bruges*, kan
tijdelijk terugkeren naar zijn werk op het archief van Schaarbeek, maar later op
het jaar wordt hij vroegtijdig gepensioneerd. Zijn werk voor het Vlaamsche
Volkstoneel, dat hij tijdens de werkuren op het archief schreef, had hem weinig
vrienden gemaakt bij zijn collega's.

Finale internationale erkenning

In 1946 wordt hij dan gecontacteerd door Catherine Toth die samen met haar
man André Reybaz in Parijs een theatergezelschap hebben *Le Myrmidon*. Ze
vraagt de toelating om zijn *Sire Halewijn* (La Renaissance du Livre, 1943) te mo-
gen opvoeren. Deze ballade dateert waarschijnlijk uit de late Middeleeuwen, maar
werd voor zover bekend, pas voor het eerst opgetekend in de 19de eeuw door
Jan Frans Willems in zijn boek *Oude Vlaemsche Liederen* (1848).

Na een korte aarzeling zendt Ghelderode Toth zijn *Théâtre Complet*, uitgegeven
tijdens de oorlog, met de toelating om te gebruiken wat ze willen. In juni 1947

spelen ze *Hop, Signor!* En in 1949 breekt hij echt door met *Escorial*. In hetzelfde jaar worden ook *Les Fastes d'Enfer* en *Mademoiselle Jaire* op de scene gebracht. Het schandaal dat *Les Fastes d'Enfer* verwekt (het einde van het stuk mag niet worden opgevoerd) doet de belangstelling alleen maar groeien. Louis Pauwels (*Le Matin des Magiciens*) en René Barjavel (*Le Diable l'emporte*, 1948) zijn vurige verdedigers en de prestigieuze uitgeverij Gallimard brengt opnieuw zijn verzameld theater uit. In 1951 wil J.L. Barrault een bewerking van *La Farce des Ténébreux* brengen, met decors en kostuumontwerpen van Félix Labisse, maar het plan mislukt. Het stuk zal wel worden gespeeld door het *Théâtre du Grand Guignol*. Om een idee te geven van de teneur: 'het is het verhaal van een puritein die geneest van een necrofiele liefde, door een kuur van losbandigheid'.

Tot 1953 blijft Ghelderode een populaire dramaturg in Frankrijk en dan wordt het minder. Maar zijn stukken zullen over heel de wereld worden gespeeld. Sinds 1946 is Jean Francis, die in 1968 *L'éternel aujourd'hui* de Michel de Ghelderode, *Spectrographie d'un auteur* publiceerde, zijn secretaris en intieme vriend. Hij droeg zeker bij tot de bekendheid van Ghelderode in Frankrijk.

In 1950 postuleert Ghelderode tevergeefs voor de vacante plaats van conservator van het Wiertz museum. Wel stijgt zijn populariteit nu ook in België en in 1951 krijgt hij de *Prix Lucien-Malpertuis* van de *Académie royale de Langue et Littérature françaises de Belgique*. In de KNS in Antwerpen wordt Barabbas opgevoerd

en de B.R.T. (vandaag VRT) zendt *Sire Halewijn* uit met Julien Schoenaerts in de hoofdrol (op foto, rechts). Vanaf 1953 wordt hij ook opnieuw in Franstalig België gespeeld. In '51 worden een aantal interviews met hem opgenomen in Oostende voor de *Radiodiffusion télévision française*. Ze worden in '56 uitgegeven als *Les Entretiens d'Ostende*, nadat Ghelderode grondige wijzigingen heeft aangebracht in de tekst, waardoor ze een deel van hun geloofwaardigheid hebben verloren.

In 1954 krijgt hij de *Prix Triennal de Littérature Dramatique* en in '55 wordt Barabbas opgevoerd in het Théâtre National de Paris in aanwezigheid van de Belgische minister van onderwijs Léo Collard. In hetzelfde jaar wint de Vlaamse radio de Italia prijs voor *La Grande Tentation de Saint Antoine*, een burleske cantate van Louis De Meester op tekst van Ghelderode. Dit stuk zal in het Frans, Nederlands of Engels uitgezonden worden in tientallen landen.

Tot op de dag van vandaag worden zijn stukken opgevoerd. In 2006 stond *La Balade du Grand Macabre* op het programma van de Eté Théâtral de Villers-La-Ville. En in maart 2014 werden er twee vertoningen opgevoerd van *Escorial* in de Singel, met Josse De Pauw (regisseur) in de rol van de Koning en Dirk Roofthoofd in de rol van de Nar. Muziek werd gezongen door het Collegium Vocale van Gent van Philippe Herreweghe.

Een einde in mineur

In '59 wordt hem het Franse Légion d'Honneur beloofd, maar dat gaat niet door. Hij herroept dan zijn oorspronkelijke belofte om zijn bibliotheek (een duizendtal

boeken) aan de Bibliothèque de l'Arsenal in Parijs te schenken. Uiteindelijk zal zijn weduwe in 1983 deze bibliotheek schenken aan de ULB. Spijtig genoeg is deze collectie momenteel (en waarschijnlijk voor enkele jaren) niet te raadplegen.

Naast deze 1143 boeken (waarvan een aantal met opdrachten van o.a. Jean Ray (zie hoger), René Barjavel, Marie Gevers) bevat de collectie ook 28 werken die Roland Beyen kreeg van de weduwe toen hij zijn kritische biografie schreef. Aan de hand van de datum (van aankoop door Ghelderode) van de werken kan men voor een deel afleiden, wat hij in zijn vroege jaren heeft gelezen. Ik citeer er enkele: Charles De Coster. *Légendes flamandes*. Bruxelles, 1894. Met in inkt op de kaft : Ghelderode ex-libris MCMXXI. *De Heerlijke en vrolijke daden van Keizer Karel*. In de reeks Volksboeken, uitgegeven door J.F. Willems en F.A. Snellaert. Drukk. F. en R. Buyck, 1912. Met notities en gedateerd MCMXXII. Jules Barbey d'Aurevilly (6 boeken). o.a. *Les Diaboliques, L'ensorcelée en Une vieille maîtresse*. Gedateerd 1922. Edgar Poe (10 boeken). o.a. *Histoires extraordinaires. E. Poe, sa vie et ses œuvres. Double assassinat de la rue Morgue. En Nouvelles histoires extraordinaires. Notes nouvelles sur Edgar Poe. Le Démon de la perversité. Le chat noir*. Trad. Charles Baudelaire. Nouvelle édition, Calmann-Lévy, Paris. Gedateerd 1922.

In '60 krijgt Ghelderode een groot Eerbetoon in Oostende, waar hij regelmatig verbleef en tot rust kwam in een huis op de Rampe Christine nummer 15. Hij schenkt deze stad in '61 een verzameling van 247 werken.

MdG overlijdt op 1 april 1962 in de Rue LeFrancq 71 in Schaarbeek, waar hij sinds 1940 met zijn vrouw woonde. In 1968 geeft die zijn beruchte verzameling van o.m. kazuifels, kerkstoelen, heiligenbeelden, carnaval maskers, een oude marionet van Toone I, spiegels, naakte etalagepoppen, rapieren en schilderijen (waaronder *La liseuse* van Rachel Baes) aan de Bibliothèque Royale, waar ze vandaag in de *Archives et Musée de la Littérature* in een 'Cabinet de Ghelderode' worden tentoongesteld.

De theaterscene is een magische plaats, geen tribune of preekstoel...

Hoewel hij in zijn theater talloze malen de figuur van Jezus, sint Franciscus en de heilige Antonius heeft opgevoerd, en hij van zijn diepgelovige moeder een metafysisch gevoel en een liefde voor de pracht van de religieuze liturgie had geërfd, wil Ghelderode een burgerlijke begrafenis. Hij ligt begraven, samen met zijn echtgenote Jeanne Gérard, op het kerkhof van Laken (perceel 33). In November 1952 had MdG in een autobiografische tekst zijn epitaaf al op papier gezet (RB. blz. 469):

Ci-git cet auteur à l'existence dramatique Michel de Ghelderode seul de son espèce et dernier de son nom. N'imites pas son exemple et abstenez-vous de penser à lui dans vos prières. Du fond de l'Infini: il vous emmerde infiniment

Blijkbaar te gortig bevonden om finaal op zijn grafsteen te beitelen, te oordelen naar de onderstaande foto die ondergetekende hier in 2020 in Laken van nam.

Referenties

- Michel de Ghelderode, *Sortilèges et autres contes crépusculaires*. Préface Henri Vernes. Marabout Géant. Éd. Gérard & C°, Verviers, 1962.
- Jean Francis. *L'Éternel aujourd'hui de Michel de Ghelderode. Spectrographie d'un auteur*. Louis Musin éditeur, Bruxelles, 1968
- Roland Beyen. *Michel de Ghelderode ou la Hantise du Masque*. Essai de biographie critique. Mémoire couronné par l'Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises. Bruxelles, Palais des Académies, 1971.
- Michel de Ghelderode. *Barabbas-Escorial*. Editions Labor, Bruxelles, 1984. (Editions Gallimard, Paris, 1957).
- Stefan Van den Bossche. *Gij zijt zoveel mensen geweest*. Herman Teirlinck 1879-1967 (p. 438-439). Houtekiet, 2017.
- Jacques Detemmerman en René Fayt, *Inventaire de la Bibliothèque de Michel de Ghelderode léguée à l'Université Libre de Bruxelles*. Editions de l'Université de Bruxelles, 1983.
- Michel de Ghelderode, *Reis door mijn Vlaanderen en andere verhalen*. Vertaling: Chris van de Poel en Hilde Rits. Uitgeverij Houtekiet, Antwerpen/Amsterdam. 2008.
- Henri Vernes, *Mémoires*. Jourdans Editions 2012. Paris-Bruxelles. Blz.441-444.

Artikel (twee delen) eerder verschenen in Portulaan 143-144 (2020)